
RAPPORT

Efter barnförhöret

En programteoretisk analys

Anna Petersén & Sara Thunberg

Working Papers and Reports Social work 26 | ÖREBRO 2022
ISBN 978-91-87789-56-4

Editors: Björn Johansson and Daniel Uhnöo

Innehållsförteckning

INLEDNING	2
TEORIBASERAD UTVÄRDERING.....	2
Programteori	3
BAKGRUND TILL <i>EFTER BARNFÖRHÖRET</i>	4
TILLVÄGAGÅNGSSÄTT FÖR ATT ETABLERA PROGRAMTEORIN..	6
SAMTAL MED PROGRAMMAKARE, UTBILDARE OCH FAMILJEBEHANDLARE	7
Deltagarnas beskrivningar av <i>Efter barnförhören</i>	8
<i>EFTER BARNFÖRHÖRETS</i> PROGRAMTEORI	11
Utmaning	12
Problembild.....	12
Utvecklingsbehov	12
Insatser	12
Del 1 - Informationsmöte	13
Del 2 - Hembesök	13
Del 3 - Uppföljning	14
Mekanismer	15
Resultat och effekter	17
Kortsiktiga effekter	17
Långsiktiga effekter.....	18
Mål	18
NÄSTA STEG: ATT UTVÄRDERA <i>EFTER BARNFÖRHÖRET</i>	19
AVSLUTNING	20
REFERENSER	20
BILAGA 1: FRÅGEGUIDEGUIDE MED PROGRAMMAKARNA/UTBILDARE I <i>EFTER BARNFÖRHÖRET</i>	22

Inledning

I den här rapporten presenteras programteorin för modellen *Efter barnförhöret*. *Efter barnförhöret* utvecklades ursprungligen av praktiker inom socialtjänsten, men har sedan 2018 införlivats i Stiftelsen Allmänna Barnhusets utbud av modeller som de utbildar inom. I föreliggande rapport presenteras inledningsvis vad en programteori är och bakgrunden till modellen. Detta följs sedan av en sammanfattning av de samtal som vi har haft med programmakare och utbildare i modellen, samt med familjebehandlare. Dessa samtal tillsammans med deltagande i utbildning i *Efter barnförhöret* samt utbildnings- och informationsmaterial från Stiftelsen Allmänna Barnhuset har sedan legat till grund för etableringen av en programteori. Denna programteori har i sin tur använts för utformandet av en utvärderingsplan av modellen.

Teoribaserad utvärdering

För att förstå begreppet programteori krävs först en genomgång av teoribaserad utvärdering. Teoribaserad utvärdering har ökat i omfattning och popularitet de senaste två decennierna (Rosas, 2005; Krogstrup, 2017). Den är delvis sprungen ur en reaktion på experimentella och kvasiexperimentella utvärderingsdesigners begränsningar att endast bidra med kunskap om ifall en intervention fungerar eller inte (Pawson & Tilley, 1997). Teoribaserad utvärdering fokuserar även på sambandet mellan intervention och effekt, det vill säga vad som sker under genomförandet av interventionen. Det här kallas att öppna upp den svarta lådan (eng. *the black box*) (Leeuw, 2012). Utgångspunkten för teoribaserad utvärdering är att besvara frågorna: ”Vad fungerar, för vem och i vilket sammanhang?” (Krogstrup, 2017, s. 124). På så sätt syftar utvärderingsmodellen till att utforska vilka mekanismer inom ramen för interventionen som är framgångsrika. Därmed kan också interventionen revideras och icke verk samma inslag kan elimineras, medan andra inslag kan förstärkas eller utökas. Detta förfarande innebär att användningsaspekten av utvärderingen blir central. En teoribaserad utvärdering är både summativ och formativ till sin karaktär, då den dels avser att dra slutsatser rörande förhållandet mellan intervention och effekt, dels att identifiera om och vilka delar av ett program som inte genomförs enligt plan (Dahler-Larsen, 2013).

Programteori

En programteori beskrivs bäst som en uppsättning explicita antaganden om hur en intervention, eller som här: modellen *Efter barnförhöret*, bidrar till de avsedda effekterna. Med andra ord ställer vi oss frågan om det vi utgår ifrån kommer att fungera, sedan faktiskt gör det? För att kunna besvara den frågan krävs god insikt i problematiken interventionen syftar till att avhjälpa. Med stöd av en programteori kartlägger utvärderaren antagandena om vad som sker från insats(er) (input) till utfall (output). Dessa antaganden kan i sin tur vara mer eller mindre precisa. Utvärderingen fokuserar sedan ifall programteorin fungerar som förväntat.

Vid sidan av relationen mellan input – output innehåller en programteori antaganden om de mekanismer som utlöser en reaktion hos programets mottagare, vilka i fallet *Efter barnförhöret* kan vara exempelvis barn, vårdnadshavare eller familjebehandlare. Mekanismer kan förstås som *något* som under vissa förutsättningar gör att förändring sker. Ett fiktivt exempel är att familjebehandlare använder modellen *Efter barnförhöret* om de vet att deras chefer följer upp just detta vid varje månadsmöte. I kommuner där cheferna inte följer upp tenderar användningen av modellen minska eller utebli. Uppföljning kan alltså vara en av de verksamma mekanismerna för att användning av modellen ens ska komma till stånd. Vidare är kontext ett annat viktigt begrepp inom programteori. Eftersom de flesta program som studeras programteoretiskt påverkas av det omgivande sammanhanget, måste också utvärderingen ta hänsyn till detta. En modell som *Efter barnförhöret* påverkas bland annat av samhällets syn på våld mot barn och barn som aktörer, lagstiftning och politiska svängningar. De kontextuella förutsättningarna är således centrala för att vilka effekter som går att uppnå (Krogstrup, 2017).

Vid etablerandet av programteorin används flera olika typer av underlag, såsom tillgängliga dokument vilka exempelvis kan bestå av projektbeskrivningar, protokoll och beslutsunderlag. En annan viktig källa är samtalen med olika aktörer, till exempel utförare av interventionen eller programmakarna. De förstnämnda innehar förhoppningsvis så kallad *lokal* erfarenhet av programmet, vilket utvärderaren behöver tillgång till i kartläggningen av sambanden mellan input och output. De senare har kunskap om hur programmet är uppbyggt och ursprungligen tänkt att fungera. Avslutningsvis är det också vanligt att en programteori är uppbyggd av befintliga teorier eller studier utanför organisationen.

Programteorin är uppdelad i två underteorier: en handlingsteori som innefattar själva görandet (theory of action) och en förändringsteori som

innefattar förväntningar på hur förändring ska fungera på kort och lång sikt (theory of change). Det är viktigt att framhålla att en programteori innebär en förenklad avbildning av verkligheten med syfte att framhålla de väsentliga delarna av modellen och lämna ovidkommande detaljer utanför (jfr. Blom & Morén, 2015).

Teoribaserad utvärdering är neutral i förhållande till metoder. Det innebär att ingen metod favoriseras, utan att utvärderaren är fri att tillämpa de metoder som anses passa bäst i sammanhanget. Vanligtvis betyder detta att teoribaserade utvärderingar innehåller en mix av flera olika datainsamlingstekniker, som dokumentstudier, intervjuer och enkäter. Valet av metod(er) utgår delvis från diskussioner med programmets intressenter i syfte att finna de metoder som kan generera värdefulla data av hög kvalitet i sammanhanget. Med anledning av det här förhållningssättet blir det också relevant att kortfattat belysa den metodologiska ansatsen mixad metod (se Green, 2007). Att tillämpa en mixad metodansats innebär inte att slippa ta ställning mellan kvalitativ och kvantitativ metod, utan förpliktigar istället till djuplodande ontologiska och epistemologiska reflektioner över hur man betraktar, tolkar och förstår fenomenet i fråga. Ett sådant här tänk bygger vidare på antagandet att det finns flera legitima sätt att studera samhället och sociala frågor, just på grund av deras komplexitet.

Bakgrund till *Efter barnförhöret*

Barnmisshandel är ett globalt folkhälsoproblem, där forskning visar att runt en femtedel av alla barn är ett har varit utsatta (t.ex. Gilbert et al., 2009; Stoltenborgh et al., 2013). Barnmisshandel inkluderar flera olika handlingar såsom fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, försummelse eller uppleva våld riktat mot en förälder (Landberg, Jernbro, & Janson, 2018). Barn kan även vara utsatta för kombinationer av dessa. Med anledning av utsattheten kan socialtjänsten och polisen bli involverade. Kopplat till just socialtjänsten visar (Linell, 2017) att våld förekommit i så mycket som 70 procent av fallen rörande omhändertagande enligt 2 § Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52, LVU). Mot bakgrund av det stora antalet fall där våld förekommer rörande barn blir det viktigt med tidiga insatser för att kunna hjälpa och stödja såväl barnen som familjerna det gäller, särskilt när familjen kan vara under utredning från såväl socialtjänsten som polisen.

Avslöjandet av våldet för någon utomstående kan göra att barnen vårdas och är oroliga inför vad som kommer att hända, särskilt när denna

utomstående person (t.ex. en lärare) har berättat för olika myndigheter. Det kan till exempel handla om att barnet får delta i polisförhör utan sina föräldrars vetskap. I samband med ett sådant förhör ska även polisen kontakta socialtjänsten (om kontakt inte redan är tagen). När socialtjänsten får kännedom om att barn kan fara illa av någon anledning gör de en första bedömning om barnet behöver omedelbart omhändertas eller inte. Om bedömningen görs att barnet inte behöver omedelbart omhändertas skickas barnet ofta hem ensam för att möta sina föräldrar och deras eventuella reaktioner (Elfström et al., 2017; Thulin et al., 2020). Det är mot denna bakgrund som modellen *Efter barnförhöret* utvecklades. Modellen bygger på att möta såväl barnet som föräldrarna i deras reaktioner på vad de har varit med om och vad som kan komma att ske i närtid, men med barnets behov och erfarenheter i centrum. Modellen möjliggör för barnet att berätta om sina erfarenheter och hur dessa har påverkat dem med sina egna ord, samtidigt som föräldrarna får möjlighet att höra och förstå barnets perspektiv (Elfström et al., 2017).

Efter barnförhöret bygger på och kräver ett nära samarbete mellan socialtjänsten och polisen, då barnförhören som äger rum hos polisen behöver planeras på ett sådant sätt att familjebehandlarna inom socialtjänsten direkt efter kan ha ett informationsmöte med föräldrarna samt ett hembesök på eftermiddagen/kvällen samma dag (Elfström et al., 2017). Tanken med denna snabba process är dels att komma i kontakt med familjen då det kan vara en kris- och kaosartad situation att som barn ha anmält sin/ a föräldrar och för föräldrarna att bli anmälda. Dels kan situationen vara en ingång för att motivera familjen att ta emot hjälp och stöd från socialtjänsten. Insatserna som erbjuds kan till exempel handla om att hjälpa föräldrarna att lära sig andra strategier än att använda våld samt att barnets behov hamnar i centrum.

Efter barnförhöret erbjuds medan polis- och socialutredning är pågående och består av tre delar: 1) Informationsmöte, 2) Hembesök och 3) Uppföljning (Elfström et al., 2017). Två familjebehandlare arbetar med varje familj, där en fokuserar på barnet (barnbehandlare) och en på föräldrarna (föräldrabehandlare). Informationsmötet ska äga rum efter barnförhöret hos polisen, men innan föräldrarna och barnet träffas. Vid mötet deltar föräldrabehandlaren och delger föräldrarna information om processen och att de planerar komma på hembesök på kvällen. Föräldrabehandlaren roll är också att stötta vårdnadshavarna i situationen och dämpa eventuella upprörda känslor.

Vid hembesöket deltar både föräldrabehandlaren och barnbehandlaren, där den senare hjälper barnet att återberätta om sina upplevelser för dagen. Fokus för hembesöket är att få till en öppen och god kommunikation kring våld, samt att motivera föräldrarna att ta emot ytterligare stöd eller behandling.

Den tredje delen av modellen är uppföljning, där föräldrabehandlaren tar kontakt med föräldrarna för att gå igenom hur kvällen gick efter hembesöket samt erbjuda fortsatt stöd, vanligtvis i form av stödsamtal 6–8 gånger. Stödsamtalen som erbjuds sker separat, där föräldrarna träffar föräldrabehandlaren och barnet träffar barnbehandlaren.

Tillvägagångssätt för att etablera programteorin

För att utveckla en programteori för *Efter barnförhöret* har huvudsakligen tre typer av källor använts: 1) skriftliga dokument i form av utbildningsmaterial för modellen, 2) samtal med programmakare, utbildare i modellen och familjehandlare som använder modellen i sitt arbete, samt 3) att vi författare till föreliggande text har deltagit i en endagsutbildning i modellen riktad till familjehandlare och socialsekreterare. Utbildningsmaterialet är utgivet av Stiftelsen Allmänna Barnhuset (se Elfström et al., 2017) och beskriver bakgrunden till modellen samt modellens tre delar. Materialet består även av fiktiva exempel samt reflektioner från utövare rörande de professionellas upplevelser av att använda modellen. Som komplement har vi även använt en utvärdering som gjort avseende de organisatoriska förutsättningarna för modellen (Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2020).

Den andra källan består av tre samtal med programmakare, utbildare och genomförare av modellen.

	Deltagare	Samtalsledare	Tidsåtgång
Samtal 1	En programmakare En utbildare En utbildare/familjehandlare	Anna Petersén Sara Thunberg	Ca 60 min
Samtal 2	En utbildare/familjehandlare	Sara Thunberg Anna Petersén deltog under cirka halva intervjun	Ca 53 min
Samtal 3	En utbildare/familjehandlare	Anna Petersén	Ca 45 min

Tabell 1. Deltagare.

Vid samtalen tillämpades en semistrukturerad frågeguide (se bilaga 1). Samtalen spelades in via Zoom med både bild- och ljudupptagning. Deltagarna informerades om tveksamheterna med att använda Zoom som inspelningsutrustning, då data som spelas in och sparas via Zoom riskerar att delas med tredje part. Då deltagarna deltog i egenskap av professionella och samtalen inte innefattade känsliga personuppgifter, bedömde vi forskare och deltagarna gemensamt att Zoom var tillämbart.

Den tredje källan som har varit betydelsefull för etablerandet av programteorin för *Efter barnförhöret* har varit den utbildningsdag som vi deltog i under hösten 2021. Utbildningen ägde rum i Stiftelsen Allmänna Barnhusets lokaler i Stockholm och pågick under en heldag. Målgruppen för utbildningen var socialtjänstens behandlande personal och vi var cirka 20 deltagare. Utbildningen innehöll en introduktion och bakgrund till modellen, genomgång av dess olika moment, samt praktiska övningar. Muntlig information varvades med korta utbildningsfilmer och jämförelser med vad lagstiftning visar och myndigheter rekommenderar rörande gruppen barn som utsätts för våld av vuxen i hemmet. Vid utbildningstillfället erhöll vi också skriftligt utbildningsmaterial. Utbildningen dokumenterades av oss genom anteckningar under och efter tillfället, där vi sammanfattade våra nyansskaffade kunskaper och erfarenheter.

De tre källorna har systematiserats med utgångspunkt i programteorins två underteorier: theory of action och theory of change, där vi sorterat in materialet under respektive teori och försökt skapa ordning utifrån frågeställningarna “vad görs?” och “hur ska det fungera på kort och lång sikt?”. Därefter har vi etablerat en utfallskedja där theory of action och theory of change bundits samman (se figur 1). Det är viktigt att poängtera att det råder tydlig samsyn mellan de tre källorna (dokument, samtal med relevanta aktörer och utbildningen), vilket har underlättat tillskapandet av programteorin.

Samtal med programmakare, utbildare och familjebehandlare

Följande avsnitt är en sammanfattning av vad som framkommit i samtalen med programmakare, utbildare och familjebehandlare.

Deltagarnas beskrivningar av *Efter barnförhöret*

Programmakaren var tydlig med syftet med modellen: *“Syftet är så enkelt som modellen heter – Stöd efter barnförhör”*. Innan modellen fanns skickades barn hem själva efter barnförhör utan att det fanns något känt professionellt stöd, vilket programmakarna, som vid den tidpunkten arbetade som familjebehandlare, ansåg problematiskt. Dessutom upplevde de att barnen hade ett behov av att få berätta om sina upplevelser och att någon lyssnade på dem. De upptäckte även att föräldrarna många gånger var oroliga och upprörda och därmed behövde lugnas för att kunna återta sina föräldraroller. Modellen handlar om att ge stöd till de barn som samhället har hämtat för förhör med anledning av misshandel och som sedan får återvända hem för att se till att deras tillvaro blir bättre genom insatsen och inte sämre till följd av förhöret. Stödet syftar till att ingripandena inte ska drabba barnen mer än nödvändigt, utan istället att försöka förbättra barnets situation. Det kan exempelvis innebära att låta föräldrarna reflektera och vädra sin upprördhet utan att barnet är närvarande för att de ska lugna sig och inte rikta sin upprördhet mot barnet. Stödet ska vara informativt och pedagogiskt, snarare än terapeutiskt i det inledande skedet. Det framgår att deltagarna tycker det är viktigt att *Efter barnförhöret* inte en behandlingsmodell, utan mer en pedagogisk modell. Teknikerna för att uppnå detta kan vara flera men exempelvis kan det handla gå igenom processen för vad som kommer att ske och de olika aktörernas roller.

När det gäller hembesöket uppger en utbildare att syftet är att: *“hjälpa barnet berätta för sina föräldrar vad den varit med om under dagen och se att föräldrarna inte skyller på dem. Få bekräftat att föräldrarna inte arga, ledsna eller besvikna på dem”*. Vidare ska familjebehandlarna som ett andra steg under hembesöket bjuda in till uppföljande samtal för att prata om det som har hänt. Under informationsmötet har föräldrarna fått ventilerat sina känslor med familjebehandlare, men ibland även rollspelat för att öva på hur de ska möta sina barn på ett adekvat sätt. Här är det viktigt att familjebehandlaren tydliggör för föräldrarna hur de förväntas bemöta barnet, samtidigt som de även erbjuds stöd för att kunna göra det. Det här är skälet till att familjebehandlarna arbetar i par i *Efter barnförhöret*: för att en av dem ska fokusera på föräldrarna och en på barnet. Deltagarna berättar om intentionen att förebygga att situationen blir värre för barnen samt att familjedynamiken förändras till att bli kall mellan föräldrarna och barnet. Av erfarenhet upplever en utbildare att barnen mår dåligt under tiden efter polisanmälan om de inte får stöd. Barnen är oroliga över hur föräldrarna kommer att reagera och vad som ska hända bland annat

på grund av brist på information. Att ge information är därför en viktig del av modellen. En av deltagarna talar om att ingjuta hopp inför framtiden, att det går att förändra situationen. Man brukar även trycka på vikten av att behålla rutiner, trots den omvälvande situationen. Rutinerna ger en trygghet.

Syftet med de efterföljande samtalen (del 3 av Efter barnförhöret) är enligt en utbildare att: *“använda den öppningen för att vända en negativ situation till något bättre, ta emot hjälp. Att använda den öppningen, medan den finns”*. Med ”öppning” avser utbildaren att som en följd av polisförhöret och det som medföljer är många föräldrar särskilt mottagliga för att ta emot stöd och arbeta för en förändring. En socialutredning pågår ofta under flera veckor och under den tiden finns risken att den här öppningen försvinner. Att då också få fortsätta gå hos samma familjebehandlare som familjen har träffat vid informationsmötet och hembesöket blir en trygghet och inger förtroende. Det är därför viktigt att erbjudandet om efterföljande samtal och genomförandet av första samtalet sker tidigt. Även här handlar det om att förändra familjens attityd att det går att förändra situationen genom att erhålla nya verktyg och utveckla nya strategier för uppfostran och relationsskapande. Skulle ytterligare hjälp och stöd behövas kan familjen sedan slussas vidare inom till exempel socialtjänsten.

En utbildare/familjebehandlare beskriver att de efterföljande samtalen kan organiseras på olika sätt i olika kommuner. Exempelvis kan de leda direkt in i en annan metod/behandling. De kan även bygga på delar från andra metoder (t.ex. COPE, Project Support, Tryggare barn, KIBB). Samtalens genomförande beror bland annat på barnets ålder och vilka erfarenheter och utbildningar som familjebehandlarna har. Dock är det centralt att föräldrarna tar ansvar för sin våldsanvändning och kommer till insikt vad det leder till för konsekvenser för barnen. Det kan exempelvis handla om att föräldrarna måste lära sig att identifiera situationer där de riskerar tappa kontrollen över sitt humör och använda våld. Istället ska de utveckla alternativa strategier för att hantera situationen.

Familjebehandlare konstruerar egna sätt att genomföra de efterföljande samtalen, men barnen ska hela tiden vara i fokus. Familjebehandlarens uppdrag är att lyssna färdigt på barnens berättelser och upplevelser och inte att föräldern hamnar i fokus genom att förskjuta perspektivet (t.ex. beskylla barnet för våldet).

De uppföljande samtalen ska leda till att våldet minskar och upphör, att negativa spiraler i familjen bryts och att barnet har vetskap om att ingen får slå hen. Deltagarna understryker vikten av att barnet får prata färdigt,

vilket de motiverar med sina egna kliniska erfarenheter och som också ligger i linje med hur de har uppfattat tidigare forskning. Barn kan behöva berätta lite i taget, vilket gör att man måste återkomma med att ställa frågor. Frågar man bara en gång kan barnet bara ha berättat en del av vad som har hänt och sedan uppleva det som ett ointresse från vuxna. Det handlar om att bygga en tillit till vuxenvärlden. Samtalen möjliggör även för barnen att berätta om andra händelser än de som är kända av myndigheter. Det blir även viktigt att för barnen att se att föräldrarna engagerar sig förändringen, därav viktigt att genomgå modellen tillsammans samtidigt fast med separata familjebehandlare.

Implementeringen av modellen har skett genom att programmakarna författat en text som är utgiven av Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Sedan har det lett till att ett utbildningskoncept har tagit fram som sker i stiftelsens regi. Stiftelsen erbjuder även informationsföreläsningar för politiker och chefer som överväger att införa modellen. Dessutom ingår Barnhusen i Sveriges kommuner/regioner i olika nätverk och genom dessa nätverk sprids modellen vidare.

Resursmässigt krävs två familjebehandlare som kan arbeta med modellen. Det krävs också att inblandade aktörer, såsom polis och socialtjänst, har kunskap om modellens existens och syfte, så att modellen faktiskt kan tillämpas i lämpliga ärenden. *Efter barnförhöret* bygger på praktisk erfarenhet och "trial-and-error". Programmakaren berättar att begreppet *krisstöd* varit närvarande i konstruerandet av modellen, då erfarenheten är att många familjer reagerar starkt i situationer där barn blivit hämtade till polisförhör. Handgreppet bygger således delvis på kris- och katastrofmedicin; att fokusera på det viktiga och steg för steg ge struktur och stöd, dock med bibehållet föräldraansvar. I ett av samtalen med utbildare/familjebehandlare framkommer det att hen uppfattar att det finns ett systemteoretiskt tänk i modellen.

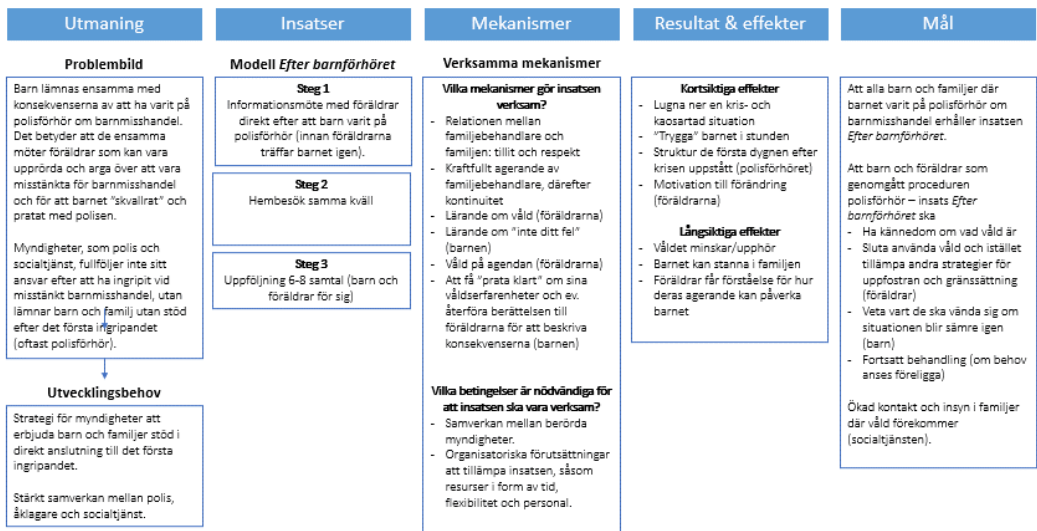
Deltagarna resonerar om modellens fördelar och vad den kan bidra till. De menar att polis och åklagare kan känna trygghet i att barnen som förhörs följs upp redan samma dag. *Efter barnförhöret* innebär att placera frågor om våld i centrum, något som i sin tur förhoppningsvis avspeglar sig också i utredningen och eventuella föreslagna insatser. Programmakaren säger att föräldrarna *vill* komma på de efterföljande samtalen för att prata om sitt föräldraskap i syfte att förbättra det. Hembesöket gör också att socialsekreterarna får ytterligare en bedömning av hur tryggt barnet är hemma, så de vill ofta ha en avstämning från familjebehandlarna efteråt.

Deltagarna tror att modellen kan betyda att föräldrarna erhåller en mer positiv bild av socialtjänsten. Programmakaren vill även tro att modellen bidrar till en bättre samverkan, då *Efter barnförhöret* bygger på att flera aktörer är involverade.

Efter barnförhörets programteori

I denna del presenteras den programteori som utvecklats baserat på tillgängligt utbildningsmaterial från Stiftelsen Allmänna Barnhuset, en en-dagsutbildning och på de samtal vi haft med programmakare, utbildare och familjehandlare av modellen. Figur 1 nedan ger en illustration över hur delarna hänger samman, vilken sedan följs av en mer ingående beskrivning av respektive del. Programteorins två underteorier (theory of action och theory of change) är inte synliggjorda visuellt, men de tre första delarna av modellen (utmaning, insatser och mekanismer) faller under theory of action, medan de två senare delarna (resultat & effekter, samt mål) faller under theory of change.

Programteori för *Efter barnförhöret*

Figur 1. Illustration av *Efter barnförhörets* programteori.

Utmaning

Problembild

Problemet som *Efter barnförhöret* adresserar är att barn som blivit utsatta för misshandel av sina föräldrar och med anledning av detta förhörts av polis, skickas hem ensamma till föräldrarna efter förhöret. Det här gäller i de fall där socialtjänsten gjort bedömningen att det inte finns behov eller skäl till ett omedelbart omhändertagande. Att ensam möta föräldrarna och deras reaktioner på händelseförloppet kan skapa oro och rädsla hos barnen. Genom att låta barnen gå hem själva till sina föräldrar, som även är förövaren/-na, fullföljer inte socialtjänsten och polisen sitt ansvar för barnets bästa genom att de inte säkrar upp barnets mående och välbefinnande inför mötet med föräldrarna efter barnförhöret.

Utvecklingsbehov

Mot bakgrund av problembilden har det därför funnits ett behov av en modell som kan stödja dessa barn så att de inte ska behöva hantera sina egna och föräldrarnas reaktioner och känslor på egen hand. Det här stödet behöver tillföras tidigt i processen och kan inte invänta färdigställandet av polis- och socialutredning. Samtidigt kan inte heller ett behandlingsprogram påbörjas förrän eventuella behov har blivit utredda. Det finns med andra ord en lucka i insatskedjan för målgruppen barn som är utsatta för misshandel av sina föräldrar, men som inte behöver omedelbart omhändertas av socialtjänsten. I praktiken blev det också tydligt att det behövdes en stärkt samverkan mellan socialtjänsten, polisen och åklagare för att identifiera dessa barn och familjer för att kunna erbjuda stöd och hjälp i ett tidigt skede utan att det påverkar respektive myndighets arbete med att utreda familjen. *Efter barnförhöret* utvecklades av praktiker med insyn i denna problembild och detta utvecklingsbehov i fokus, där tanken var att kunna erbjuda någon form av stöd på en gång efter barnförhöret hos polisen och att denna tidiga insats skulle motivera familjerna att ta emot fortsatt stöd eller behandling från socialtjänsten.

Insatser

När det gäller *Efter barnförhöret* består insatserna av de tre delarna av modellen: 1) Informationsmötet, 2) Hembesöket och 3) Uppföljning. Det är dessa som utgör kärnan. Därefter kan ytterligare insatser beviljas, men då innebär det att familjerna går över i en annan process där de istället får hjälp och stöd genom andra stödmodeller eller behandlingsprogram utan-

för *Efter barnförhöret*. Kortfattat introducerades de tre delarna i bakrundsavsnittet, men här presenteras de i detalj.

Del 1 - Informationsmöte

Den första delen i modellen är informationsmötet med föräldrarna efter att barnet har varit på polisförhör (Elfström et al., 2017). Tanken är att informationsmötet sker innan barnet och föräldrarna träffas, vilket delvis är kopplat till att föräldrarna ska få en möjlighet i att landa i sina egna känslor kring att det inleds en polis- och socialutredning där de är misstänkta för att ha skadat sitt barn. Föräldrarna får då en möjlighet att kunna sätta ord på sina känslor tillsammans med professionella, istället för att det blir en diskussion med barnet när de träffas. Det är utredande socialsekreterare som kallar till mötet och vid mötet deltar åtminstone en av de två familjebehandlare som kommer att arbeta med familjen. Om bara en familjebehandlare kan delta så är det föräldrabehandlaren som är med, medan barnbehandlaren istället ansluter till nästa del – hembesöket.

Vid informationsmötet informeras om att en socialutredning kommer att inledas samt vad som kommer att hända framöver kring utredningen (Elfström et al., 2017). I samband med detta får föräldrabehandlaren även möjlighet att informera om *Efter barnförhöret* och dess syfte. Föräldrabehandlaren informerar om hur barnförhöret har gått till samt hur hämtning och lämning vid exempelvis skolan har gått till med anledning av förhöret. Föräldrarna får även information om hur ansvarsfördelningen ser ut mellan dem och den särskilda företrädaren, om den sådan har utsetts av tingsrätten för att ta tillvara barnets rättigheter under rättsprocessen. Efter all information ges föräldrarna möjlighet att sätta ord på sina känslor och oro inför framtiden och mötet med barnet. Dessutom diskuteras hur mötet med barnet kommer att ske, framför allt hur föräldrarna ska bemöta barnet efter det som barnet har varit med om under dagen. De kan även få träna tillsammans med föräldrabehandlaren på hur de ska bemöta barnet utan att det blir ett ifrågasättande av barnets upplevelser och av att barnet har varit på polisförhör. Informationsmötet avslutas sedan med att en tid för hembesöket bokas in.

Del 2 - Hembesök

Modellen bygger på att hembesöket sker samma eftermiddag/kväll som barnförhöret och informationsmötet (Elfström et al., 2017). Detta för att familjebehandlarna snabbt ska kunna komma in i familjerna och erbjuda stöd och hjälp dels i den kris som kan uppstå till följd av att utredningar

inleds, dels för att etablera en öppen kommunikation kring våld. Vid hembesöket är två familjebehandlare med där en fokuserar på föräldrarna (föräldrabehandlare) och en fokuserar på barnet (barnbehandlare). Fokus för båda och för hela hembesöket är dock att barnets upplevelser och berättelse ska vara i centrum. Hembesöket kan inledas med att barnbehandlaren pratar med barnet enskilt, medan föräldrabehandlare istället pratar med föräldrarna om till exempel hur mötet med barnet gick och hur det har varit mellan informationsmötet och hembesöket. Barnbehandlaren pratar istället med barnet och vad den har varit med om under dagen och hur det var att träffa föräldrarna. Sedan samlas hela familjen för att prata om dagen, vad som har hänt och barnets upplevelser. Det är i detta läge som familjebehandlarna behöver vara vaksamma så att berättelsen inte styrs eller tas över av föräldrarna. De kan helt enkelt behöva gå in och stoppa om föräldrarna till exempel försöker lägga ansvaret för våldet på barnet. Under hembesöket diskuteras även att det inte är tillåtet att använda våld samt vilka andra strategier som kan användas istället. Familjebehandlarna kan även bistå med praktisk hjälp för att planera kvällen och de kommande dagarna för att familjens rutiner ska kunna fortsätta så mycket som möjligt trots de utredningar som har inletts av polisen och socialtjänsten. Baserat på samtalen framkommer att familjen informeras om att det finns hjälp att få från socialtjänsten för att föräldraskapet ska bli bättre och för att barnet ska få prata om det som hen har varit med om. Familjebehandlarna informerar ansvarig socialsekreterare hur hembesöket gick.

Del 3 - Uppföljning

Den sista delen i modellen är uppföljningen. Exakt hur denna del genomförs verkar, baserat på samtal med programmakare, utbildare och familjebehandlare, skilja sig åt beroende på kommunernas storlekar och vilka resurser som finns att tillgå. Tanken är dock att föräldrabehandlaren ska kontakta familjen för att följa upp hur kvällen gick efter att hembesöket avslutades (Elfström et al., 2017). I samband med detta erbjuds familjen även fortsatta samtal för att bland annat diskutera våldet och dess konsekvenser, föräldraskap och ansvar och uppfostringstrategier utan att använda våld. Barnets samtal har liknande teman, men med fokus på barnets egen berättelse för att barnet ska få möjlighet att prata klart om sina erfarenheter och upplevelser. Om föräldrarna accepterar erbjudandet är rekommendationen att första samtalet ska ske inom en vecka efter hembesöket. Föräldrarna kommer att ha sina samtal med föräldrabehandlaren,

medan barnet har sina med barnbehandlaren. Samtalen sker med andra ord separerat. Hur många samtal som erbjuds skiljer sig åt mellan kommuner. Utbildningsmaterialet ger ingen vägledning i frågan, men programmakaren rekommenderar 6 – 8 samtal. Behövs fler gåor familjerna istället över i någon annan stödform eller behandlingsprogram, under förutsättningar att socialtjänsten erbjuder det alternativt att föräldrarna själva önskar så. Om föräldrarna vill och behovet finns kan det även vara så att uppföljande samtal inom *Efter barnförhöret* utgår till förmån för att påbörja ett behandlingsprogram istället.

När samtalsserien är slut har barnet möjlighet att tillsammans med barnbehandlaren få berätta om vad barnets samtal har handlat om för föräldrarna. Det handlar om att barnet får möjlighet att återföra sin berättelse till föräldrarna för att de i sin tur ska få barnets perspektiv på vad som har hänt och förstå hur barnet har blivit påverkad av föräldrarnas handlingar. Barnet berättar hur mycket eller hur lite som hen vill.

Mekanismer

Mekanismer handlar om vad det är som gör att modellen är verksam. Mekanismerna bidrar till att besvara frågan *varför* förändring sker. En av de främsta mekanismerna vi kan identifiera inledningsvis är **relationen**. Det krävs en god relation mellan familjehandlarna och familjen med ömsesidig respekt och tillit. Denna relation gör det sedan möjligt att kunna prata om saker som är fel och som man behöver hjälp och stöd med att lösa. Om tillit och respekten istället saknas finns det en risk att barnet och föräldrarna inte berättar om hela sin situation, vilket gör att informationsdelar saknas. Detta kan sedan påverka utfallet av modellen. Relationsbyggande aktiviteter är av vikt i samtal om våld för att till exempel barnet ska känna tillit (se t.ex. Källström & Thunberg, 2019).

En annan mekanism är **tempot** som gör att det blir ett tidigt ingripande från samhället genom familjehandlarna genom ett informationsmöte och hembesök redan samma dag som förhöret. Att komma in tidigt kan göra det lättare att motivera föräldrarna till ett förändrat beteende samt även motivera till att ta emot fortsatt hjälp och stöd från socialtjänsten (Elfström et al., 2017). Efter detta blir det sedan viktigt att ha en **kontinuitet**, då även denna blir ett sätt att skapa tillit och respekt. Föräldrarna och barnet fortsätter att träffa samma personer och man gör det som har blivit överenskommet.

Ytterligare en mekanism är ökade **kunskaper** om våld mot barn. För föräldrarnas del handlar det om att lära sig om våld och dess konsekven-

ser, medan för barnet handlar det om att lära sig att det inte är hens fel att föräldrarna använder våld och att våldsanvändning alltid är den vuxnes ansvar. Samtidigt gör denna lärandeprocess också att våld hamnar på agendan hos föräldrarna och inom familjen. Tidigare kan det ha varit ett agerande som inte diskuteras, men till följd av de kraftfulla reaktionerna från samhället blir det istället något som synliggjorts och måste hanteras för att hitta alternativa strategier.

Ännu en mekanism är att låta barnet få berätta klart. Barnets röst försvinner ofta i de stora processer som kan bli kring barnmisshandel, att det istället blir de vuxnas röster som tar över. Som beskrivs i samtalen med programmakare, utbildare och familjebehandlare kan det bli en perspektivförskjutning där fokus flyttas från barnets upplevelser till föräldrarna, vilket behöver stävjas. Inom modellen finns dock ett särskilt fokus på att just barnets röst ska bli hörd och ska leda arbetet genom att hen får möjlighet att berätta klart sin berättelse, det vill säga få möjlighet att beskriva hur våldet har påverkat hen på olika sätt. Det här är sedan något som kommer igen under slutet av uppföljningen genom att barnet får möjlighet att återföra sin berättelse till föräldrarna för att föräldrarna ska få en förståelse för konsekvenserna av deras våldsanvändning gentemot barnet.

Även på en mer organisatorisk nivå finns det mekanismer att beakta. Till att börja med krävs ett **gott samarbete** mellan polisen och socialtjänsten för att *Efter barnförhöret* överhuvudtaget ska kunna användas på det sätt som det är tänkt, eftersom det krävs en samordning mellan myndigheterna kring förhör och efterföljande samtal och hembesök. Till detta krävs även ett samarbete mellan socialtjänsten, polisen och åklagare för att inte de respektive utredningarna ska påverkas negativt av insatser under utredningsprocessen. Likaså krävs även ett internt samarbete inom socialtjänsten mellan socialsekreterare och familjebehandlare för att det ska fungera så som det är tänkt. Samarbete blir därför ett nyckelbegrepp för användandet av modellen.

Sedan handlar det även om **resurstilldelning**. *Efter barnförhöret* är en modell som kräver en hög grad av flexibilitet, vilket gör att det krävs tid och personal. Barnförhör kan behöva ske med kort varsel och då behöver det finnas personal som kan ta det, så att inte all personal är fullplanerade för flera veckor framåt. Samtidigt kan hembesöken ofta ske sena eftermiddagar/kvällar, vilket också påverkar på vilken typ av tjänster som personalen kan anställas på. Det huvudsakliga arbetet kanske sker under kontorstid, men sedan kommer barnförhören och plötsligt kan det bli kvälls-

tjänstgöring. Även detta behöver det finns utrymme för inom tjänsterna och planeringen.

Resultat och effekter

Utfallet från modellen kan delas in i kategorierna kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser.

Kortsiktiga effekter

De kortsiktiga konsekvenserna innefattar att lugna ner en kris- och kaosartad situation. Att vara med på ett polisförhör som barn med okända människor (även om barnet brukar ha med sig någon vuxen de känner såsom en skolpersonal) kan vara obehagligt. Förhören handlar dessutom om något som barnets föräldrar ska ha gjort mot hen. Det tillsammans med att barnet inte vet hur föräldrarna kommer att reagera på att de har varit på polisförhör och pratat med utomstående om hur det är hemma kan göra situationen krisartad för barnet. Till detta finns även föräldrarnas reaktioner på vad som händer där de har blivit anmälda till polisen och socialtjänsten och nu är under utredning, vilket kan bli en lika krisartad situation för dem. Det kan med andra ord vara en påfrestande situation för hela familjen. Efter barnförhöret kan därmed bidra till att lugna ner den här situationen och vara ett praktiskt stöd inledningsvis i utredningsprocesserna.

Det handlar även om, som uttrycks i samtalen med programmakare, utbildare och familjebehandlare, att ”trygga” barnet i stunden genom att först ha informationsmötet med föräldrarna för att gå igenom vad barnet har varit med och vad som kommer närmast samt låta föräldrarna avreagera sig innan de träffar barnet. Genom att sedan möta upp hemma vid hembesöket gör även det att barnet kan uppleva att hen inte lämnas för sig själv att hantera allt som händer. Samhället visar genom familjebehandlarna att de finns där som stöd genom processen. Till följd av den kris och det kaos som kan uppstå inom familjen efter barnförhöret hjälper även familjebehandlarna till mig att praktiskt planera upp det kommande dygnet efter förhöret för att hjälpa familjen att upprätthålla så mycket av rutinerna som möjligt. Rutiner är för de flesta en trygghet och utan dessa kan situationen bli än mer påfrestande för familjen.

Att komma in i ett tidigt kan också ge öppning för att motivera till fortsatt stöd och hjälp från socialtjänsten när det gäller föräldraskap och att hitta strategier där våld inte används. Modellen behöver därför inte nödvändigtvis ge ett positivt utfall direkt, men den kan bidra till att få familj-

jen att fortsätta ta emot hjälp som i sin tur leder till ett positivt utfall i form av att våld inte längre används inom familjen.

Långsiktiga effekter

De långsiktiga effekterna handlar framför allt om att våldet ska upphöra. Dock är det inte säkert att det hinner ske inom ramen för *Efter barnförhöret*, men, som nämntes ovan, kan modellen bidra till att familjen fortsätter ta emot hjälp och stöd som i sin tur bidrar till att våldet upphör. På det sättet blir modellen en ingång för att få stopp på våldet på längre sikt. Dessutom kan modellen bidra till att föräldrarna kommer till insikt rörande och förståelse för hur våldet de använder påverkar barnet på olika sätt genom att få höra det med barnets egna ord. Gör föräldrarna dessa framsteg, insikt om våldets konsekvenser för barnet och att våldet upphör, ökar sannolikheten för att barnet kan stanna kvar inom familjen. Alternativet är att våldet fortsätter och familjen inte tar emot hjälp, vilket istället kan öka risken för att barnet kommer att omhändertas för att det inte är för barnets bästa att fortsätta utsättas för våld.

Mål

När det gäller målen för *Efter barnförhöret* finns det flera olika mål som riktar sig till olika delar av modellen. Till att börja med är det första målet att alla barn som genomgår ett barnförhör och som bedöms kunna återvända till sina föräldrar ska erhålla *Efter barnförhöret*. Detta just för att de inte ska skickas hem till föräldrarna utan stöd från samhället och därmed behöva hantera sina egna och föräldrarnas reaktioner på egen hand. Inget barn ska lämnas ensam i detta läge. Genom modellen ska alla barn ha kännedom om vad våld är och alla föräldrar ska utöver det även ha kunskap om våldets konsekvenser för deras barn. Föräldrarna ska även lära sig att sluta använda våld och lära sig att använda andra strategier för uppfostran och gränssättning. Barnen ska även veta hur de ska gå tillväga om våldet fortsätter och skulle återuppstå igen. Om behov anses föreligga ska fortsatt behandling och/eller stöd erbjudas och genomföras. På en organisatorisk nivå leder *Efter barnförhöret* även till en ökad kontakt och insyn för socialtjänsten i familjer där våld förekommer, något som även det kan bidra till att säkra upp för barnen om något förvärras och man därmed behöver göra ett omhändertagande till exempel.

Här slutar egentligen vår rapportering rörande programteorin för *Efter barnförhöret*. Men en programteori formuleras ju inte "bara för att", utan

syftar även till att användas i det fortsatta arbetet med att granska modellen. I nästkommande avsnitt ska vi därför kort blicka framåt.

Nästa steg: att utvärdera *Efter barnförhöret*

Programteori kan användas på flera olika sätt. Två tydliga, och i det här fallet relevanta, syften är att bistå utvärderare i att förstå och förklara ett program (dvs. inte enbart beskriva), samt vägleda utvärderingen genom att tydliggöra vad som är mest relevant att fokusera på (Fitzpatrick, Sanders & Worthen, 2004). Genom att tydliggöra varför man inom programmets ramar gör som man gör, kan utvärderaren värdera resultaten både utifrån genomförandet och förtjänsterna och bristerna hos den underliggande teorin. Blom och Morén (2015, s. 114) har sammanfattat fyra typiska användningsområden för programteori:

1. Rekonstruera programmakarnas programteori och analysera själva programteorin.
2. Rekonstruera programmakarnas programteori och jämför med programmet.
3. Rekonstruera flera programteorier i ett program (olika aktörers antaganden) och jämför teorierna med varandra och/eller programmet.
4. Studera programmet och rekonstruera den faktiska programteori som ligger till grund för programmets genomförande.

De fyra punkterna ovan visar olika sätt att använda programteori, men kan med fördel kombineras inom ramen för samma undersökning. Det är också vad vi avser göra i samband med utvärderingen av *Efter barnförhöret*, där syftet är att studera modellen och jämföra den med programmakarnas och andra aktörers beskrivningar av programmet. Vidare ska vi studera kopplingen mellan insats och resultat och i vilken mån dessa är överensstämmande med programteorin. Avslutningsvis är vår förhoppning att kunna identifiera styrkor och eventuella brister i modellen, som kan förstärkas respektive elimineras för ett bättre verktyg i arbetet med våld mot barn.

Avslutning

I denna rapport har vi presenterat den programteori som utvecklats för att modellen *Efter barnförhöret*. Denna bygger på en programteoretisk analys av skriftligt utbildningsmaterial kring modellen (se Elfström et al., 2017) samt samtalen med programmakare, utbildare och familjebehandlare. Målet med programteorin är att klargöra hur olika delar av modellen på olika nivåer kan påverka modellens utfall. Det handlar dels om målgruppen för modellen, det vill säga barn och föräldrar, dels organisationer och deras representanter som på olika sätt blir påverkade och/eller påverkar hur modellen används i de olika kommunerna. Programteorin utgör en illustration över modellen och hur den är tänkt att fungera, men kan i samband med utvärderingen komma att revideras i takt med nya empiriska upptäckter.

Referenser

- Blom, B. & Morén, S. (2015). *Teori för socialt arbete* (1. uppl.). Studentlitteratur.
- Dahler-Larsen, P. (2013). *Evaluering av projekter – og andre ting, som ikke er ting*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Donaldson, S. I. (2007). *Program-Theory Driven Evaluation Science. Strategies and Applications*. Taylor & Francis.
- Gilbert, R., Widom, C. S., Browne, K., Fergusson, D., Webb, E., & Janson, S. (2009). Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *The Lancet*, 373(9657), 68-81. doi:10.1016/S0140-6736(08)61706-7
- Elfström, H., Landberg, Å., & Olofsson, G. (2017). *Efter barnförhöret – en modell för att ge stöd och information till barn och föräldrar vid misstanke om barnmisshandel*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Fitzpatrick, J. L., Sanders, J. R. & Worthen, B. R. (2004). *Program Evaluation. Alternative Approaches and Practical Guidelines*. Boston: Pearson.
- Krogstrup, H. K. (2017). *Utvärderingsmodeller*. Lund: Studentlitteratur.

- Källström, Å., Thunberg, S. “Like an Equal, Somehow” – What Young People Exposed to Family Violence Value in Counseling. *J Fam Viol* 34, 553–563 (2019). <https://doi.org/10.1007/s10896-018-00032-0>
- Landberg, Å., Jernbro, C., & Janson, S. (2018). *Våld löser inget! Sammanfattning av en nationell kartläggning om våld mot barn*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Leeuw, F. L. (2012). Linking Theory-Based Evaluation and Contribution Analyses, Three Problems and a Few Solutions. *Evaluation*, 18(3), 348-363.
- Linell, H. (2017). The characteristics and extent of child abuse: findings from a study of the Swedish Social Services child protection. *European Journal of Social Work*, 20(2), 231-241.
doi:10.1080/13691457.2016.1188774
- Pawson, R. & Tilley, N. (1997). *Realistic Evaluation*. London: SAGE.
- Rosas, S. R. (2005). Concept Mapping as a Technique for Program Theory Development. An Illustration Using Family Support Programs. *American Journal of Evaluation*, 26(3), 389-401.
- Stiftelsen Allmänna Barnhuset. (2020). *Projektrapport - Stöd efter barnförhör*. Stockholm: Stiftelsen Allmänna Barnhuset.
- Stoltenborgh, M., Bakermans-Kranenburg, M. J., van Ijzendoorn, M. H., & Alink, L. R. A. (2013). Cultural–geographical differences in the occurrence of child physical abuse? A meta-analysis of global prevalence. *International Journal of Psychology*, 48(2), 81-94.
doi:10.1080/00207594.2012.697165
- Thulin, J., Kjellgren, C., & Nilsson, D. (2020). Children’s Disclosure of Physical Abuse - The Process of Disclosing and the Responses from Social Welfare Workers. *Child Care in Practice*, 26(3), 285-299.
doi:10.1080/13575279.2018.1555139

Bilaga 1: Frågeguide med programmakarna/utbildare i *Efter barnförhöret*

- Kort presentation av syftet med samtalet
- Be deltagarna berätta om sig själv (utbildning, yrke, erfarenhet/antal år i yrket)
- Berätta om Efter barnförhöret
 - Syftet med modellen
 - Vilka är målen med modellen?
 - Vilken effekt ska varje komponent ha?
 - Vad är den processuella tanken bakom varje komponent? Det ena som är tänkt att leda till det andra...?
- Hur ska modellen spridas och implementeras? /hur har modellen spridits och implementerats hittills?
 - Berätta om projektets resurser (mänskliga, ekonomiska)
 - Vilka är aktiviteterna? (vem gör vad, vem ansvarar för vad?)
 - Vilka personer är viktiga för projektets genomförande?
 - Kan ni säga ngt om tidsaspekten?
 - Kortsiktiga och långsiktiga effekter?
- Berätta om hur modellen skapades
 - Forskningsstöd bakom modellen
 - Teoretiska antaganden
 - Erfarenhetsbaserad kunskap